نیره ساری
پرونده
حمایت از خانواده زندانیان

«جوان» در گفت‌وگو با قضات دادگستری بررسی کرد

خانواده زندانیان نهادی نیازمند حمایت، بستری برای کاهش جرم

یکی از شیوه‌هایی که در تمامی نظام‌های حقوقی دنیا به منظور جلوگیری از ارتکاب اشخاص به جرم مورد استفاده قرار می‌گیرد، سازوکار کیفردهی یا عقوبت مجرمان است. از انواع کیفر می‌توان به کیفرهای سالب حیات مانند اعدام، کیفرهای بدنی مانند تازیانه، کیفرهای سالب آزادی مانند حبس، کیفرهای محدودکننده آزادی مانند تبعید، کیفرهای محروم‌کننده از حق مانند انواع محرومیت‌ها و ممنوعیت‌ها، کیفرهای مالی مانند جزای نقدی و مصادره اموال و کیفرهای سالب حیثیت مانند اعلام نام شخص از رسانه‌ها اشاره کرد. مجازات سالب آزادی یا همان حبس و زندان، کیفری است که حق آزادی اشخاص را که موهبتی الهی است به صورت دائم یا موقت از انسان مجرم سلب کرده و او را در مکان مخصوصی به نام زندان قرار می‌دهد، به طوری که دیگر قادر نخواهد بود، هیچ یک از آزادی‌هایی را که اشخاص دیگر از آن بهره می‌برند، اعمال کند.

برخی مواقع اعمال مجازات به نوعی مشکلات قابل توجهی برای خانواده و اعضای تحت تکفل او ایجاد می‌کند؛ مشکلاتی که به مرور زمان حتی ممکن است حیات این اشخاص را نیز به خطر اندازد، حال آنکه از مهم‌ترین اصول حاکم بر حقوق اسلامی اصل شخصی بودن مجازات‌ها و قاعده وزر است. شخصی بودن کیفر به این معناست که کیفر باید فقط در مورد مجرم اجرا شود و کسی را نباید به جرم دیگری مجازات کرد و کیفر داد، همان طور که در روز رستاخیز از هیچ فردی درباره کارهای دیگران سؤال نمی‌شود. وقتی سؤال نشود، یعنی کیفری هم در پی نخواهد بود، چراکه خداوند می‌فرماید: (الا تزر وازره وزر اخری) به این معنی که هیچ کس بار گناه دیگری را به دوش نخواهد گرفت. عبارت «ولا تـزر وازره وزر اخری» در پنج آیه از قرآن کریم (آیه ۱۶۴ سوره انعام، آیه ۱۸ سوره فاطر، آیه ۱۵ سوره اسراء، آیه ۷ سوره زمر و آیه ۳۸ سوره نجم) بیان شده است.

پنجم خردادماه به عنوان «روز ملی حمایت از خانواده زندانیان» یا روز «نسیم مهر» نامگذاری شده است. فقدان نظام جامع حمایتی و کمبود اعتبارات، شرایط دشواری را برای زندگی روزمره آنان به وجود آورده است، به نحوی که حتی در اغلب موارد برای تأمین حداقل نیازها دچار بحران‌های جدی می‌شوند. در حالی که باید دغدغه این خانواده‌ها صرفاً حبس سرپرست خانواده باشد. نهادها و مؤسسات مختلفی برای حمایت از خانواده‌های زندانیان فعالیت می‌کنند اما صرف این کمک‌ها نیازهای خانواده زندانیان را مرتفع نخواهد کرد. خانواده زندانیان از مشکلات متعددی رنج می‌برند که تأمین نیازهای مادی تنها یکی از آنهاست. ابعاد مختلف آسیب‌های اجتماعی فرهنگی، اخلاقی و تربیتی وجود دارد که برای جلوگیری از تشدید آن استفاده از ظرفیت‌های قانونی برای حضور سرپرست خانواده در کنار سایر اعضا مؤثر واقع می‌شود.

پرواضح است که خانواده‌های زندانیان در صورت وضعیت نامناسب معیشتی، زمینه مساعدتری برای روی آوردن به جرم دارند. این خانواده‌ها در واقع تهدید بالقوه‌ای هستند که در صورت حمایت نشدن، بزهکاران و زندانیان آینده می‌شوند و امنیت جامعه را به خطر می‌اندازند. پیش از این و در سال‌های قبل آماری ارائه شده بود مبنی بر اینکه تعدادی از ورودی‌های زندان‌ها در تاریخ مشخصی متعلق به اقوام درجه یک برخی از زندانیان است که در حال تحمل کیفر هستند.

در صورت عدم حمایت از این خانواده‌ها شاهد رشد چشمگیر طلاق همسران زندانیان، ترک تحصیل فرزندان، ناهنجاری‌های اجتماعی و روانی، گرایش اعضای خانواده به مشاغل کاذب و تکدی‌گری خواهیم بود و باید این زنگ خطر را به صدا درآورد که در آتیه باید شاهد ورود تعداد قابل توجهی از اعضای خانواده زندانیان به چرخه جرم باشیم.

صفحه «حقوق» روزنامه جوان در گفت‌وگو با قضات دادگستری موضوع حمایت از خانواده زندانیان را در دو بعد بازگشت این خانواده‌ها به چرخه جرم و نیز ظرفیت‌های قانونی موجود برای حمایت از این خانواده‌ها مورد بررسی قرار داده است.

بررسی ظرفیت‌های قانونی در راستای حمایت از زندانیان و خانواده آنها

مجازات برای فرد است اما تبعات آن دامان خانواده را می‌گیرد

حجت‌الاسلام مسعود درودیان / قاضی اجرای احکام شهرری

قاضی اجرای احکام شهرری و دکترای جزا و جرم‌شناسی حمایت از خانواده زندانی را در ابعاد مختلف حقوقی و قضایی بررسی کرده و ضمن بیان این جمله که ظرفیت‌های قانونی مشخصی برای حمایت از خانواده زندانیان نداریم، معتقد است: به رغم وجود قوانین مشخص اما در سیستم قضایی قوانینی وجود دارد که چه قبل از صدور حکم و چه حین مجازات و حتی بعد از صدور حکم می‌تواند به زندانی و خانواده او کمک کند.

حجت‌الاسلام مسعود درودیان، فرزندان و همسران زندانیان را مهم‌ترین قربانیان اعمال مجازات دانسته که مشکلات وسیع و گسترده‌ای دارند. وی می‌گوید: اگر به خانواده‌ها کمک نشود، گاه برای رد مال پدر خانواده، پسر یا دختر خانواده وارد چرخه جرم می‌شود که در واقع عدم‌حمایت از خانواده در بسیاری از مواقع منجر به ایجاد چرخه مجرم‌پروری می‌شود، یعنی نه تنها جرم‌زدایی نکردیم بلکه مجرم‌پروری هم کردیم.

این قاضی اجرای احکام در ابتدا توضیح می‌دهد: در قانون مجازات اسلامی، اصل «فردی بودن» را در اجرای مجازات داریم، یعنی اصل بر فردیت مجازات است. این مهم در فقه قاعده «وزر» نامیده می‌شود که مطابق آیه «وَ لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرَی» هیچ گناهکاری گناه دیگری را متحمل نمی‌شود، یعنی ما نمی‌توانیم غیر از شخص گناهکار فرد دیگری را مجازات کنیم.

حجت‌الاسلام درودیان قدمت اصل فردی بودن مجازات را همزمان با تاریخ اسلام معرفی می‌کند و توضیح می‌دهد: قبل از اسلام اگر در قبیله‌ای کسی جان خود را از دست می‌داد، یک قبیله جان خود را از دست می‌دادند در نتیجه بحث قاعده وزر همان فردیتی است که درباره تحمل مجازات درباره آن صحبت می‌شود، چنانچه در بحث قصاص تنها فردی را که مرتکب قتل می‌شود، مجازات می‌کنند و با خانواده مرتکب قتل کاری ندارند و این موضوع باعث شده است قانونگذار قبل از شروع مجازات و حین مجازات و پس از مجازات به آن توجه کند. این قاضی دادگستری بیان می‌کند: وقتی یک نفر به عنوان سرپرست از آن خانواده منفک می‌شود، آثار مخرب اجتماعی و مالی برای آن خانواده به دنبال دارد به طور مثال فردی به دلیل تصادف قصور ناشی از رانندگی متحمل شش‌ماه حبس شود که این حبس حتی تا یک هفته هم قابل تحمل نیست چراکه فرد به صورت عادی زندگی می‌کرده و شغل ثابت خود را در هر حوزه‌ای داشته است که همان مدت یک هفته حبس باعث خواهد شد فرد شغل خود را از دست بدهد و حتی در برخی مشاغل موجب تبعات مالی بسیار جبران‌ناپذیری می‌شود.

وی در نظر گرفتن ملاحظات فردی و خانوادگی را در صدور حکم مؤثر دانسته و با اشاره به اینکه قبل از شروع مجازات «تعلیق» و «تعویق» وجود دارد، ادامه می‌دهد: قانونگذار در ماده ۵۰۱ قانون مجازات اسلامی شرایط شخصی و خانوادگی افراد را برای عدم‌تحمل کیفر حبس دسته‌بندی کرده است. وی به برخی از قوانین موجود فعلی اشاره و بیان می‌کند: طبق این ماده مجازات خانم باردار به تعویق می‌افتد یا در دوران شیردهی تا سن دو سالگی طفل اجرای مجازات به تعویق خواهد افتاد. همچنین پس از زایمان مجازات تا شش ماه به تعویق می‌افتد یا اینکه اجرای مجازات شلاق در دوران استحاضه و حیض عقب می‌افتد که این مهم نشان می‌دهد شرایط فردی و خانوادگی حتی در صدور حکم اثرگذار است.

وی با بیان مثالی از تجربیات کاری خود به «جوان» می‌گوید: خانواده‌ای درخواست کردند که مجرم سرپرست خانواده است، تحمل اجرای مجازات شلاق را ندارد و حتی درخواست کردند تحمل حبس ندارد که طبق قانون با معرفی شخص به پزشکی قانونی اجرای مجازات به تعویق افتاد. (ماده ۵۰۲ قانون مجازات اسلامی)

درودیان در ادامه خاطر نشان می‌کند: گاهی شرایط فرد یا انگیزه ارتکاب جرم و حتی موضوع تأهل قابل اهمیت است، مثل اینکه فرد استاد دانشگاه بوده یا تحصیلات خاصی دارد یا انگیزه شرافتمندانه برای ارتکاب جرم داشته است که در نتیجه حکم ما به تعویق خواهد افتاد.

وی در پاسخ به این سؤال که قضات چه میزان خانواده مجرم را در صدور حکم در نظر می‌گیرند، معتقد است: موارد قانونی که خانواده زندانی محل توجه قرار می‌گیرد و قاضی اجرای احکام باید به آن توجه کند، در شورای طبقه‌بندی زندان در نظر گرفته می‌شود.

وی در تشریح بیشتر موضوع بیان می‌کند: این شورا متشکل از قاضی ناظر و اجرای احکام و همچنین مددکار زندان است که با توجه به نزدیکی به افراد یک گزارش و پرونده شخصیتی از زندانی‌ها به قاضی ارائه می‌کنند تا طبق سوابق وی نسبت به صدور حکم دایره تصمیم‌گیری داشته باشد. این قاضی اجرای احکام بیان می‌کند: موارد مشخص در مرخصی، تمدید مرخصی و حتی در قرار گرفتن طبقات زندان مؤثر است که ما در طبقه‌بندی زندان سه گروه به نام بسته، نیمه‌باز و باز داریم. اگر شرایط و اوضاع و احوال زندانی و جرم اجازه دهد که در زندان نیمه‌باز قرار گیرد، می‌تواند خارج از محیط بسته زندان کار کند و شب در محیط بسته زندان قرار گیرد که این مهم به زندانی و خانواده او در حوزه معیشتی کمک می‌کند تا در طول زندان از فضای نیمه‌باز (نظام نیمه‌آزادی) بهره‌مند شود و معیشت خود و خانواده‌اش را تأمین کند. وی ضمن بیان این مهم که قضات می‌توانند شرایط خانوادگی را در نظر بگیرند و از ظرفیت‌های قانونی برای صدور حکم استفاده کنند، معتقد است: ظرفیت قانونی مهم پابند الکترونیک است که می‌توان از ظرفیت‌های موجود در جهت کمک به خانواده بهره گرفت و چه قبل از اجرای حکم و چه حین محکومیت می‌توان مراقبت الکترونیک را پیشنهاد داد.

تقاضای انتقال محکوم به محل سکونت خود، موافقت با ملاقات از جمله ملاقات خصوصی و مرخصی از دیگر مواردی است که این قاضی اجرای احکام به آن اشاره می‌کند.

وی می‌گوید: هر زندانی (بی‌اهمیت از درجه جرم) می‌تواند ماهی سه روز به مرخصی بیاید که تمدید مرخصی نیز با توجه به اوضاع و احوالات شخصی قابل استفاده باشد.

یکی از ابعاد مورد اشاره مهم در گفته‌های این قاضی اشتغال زندانیان و حرفه‌آموزی است، او می‌گوید: اگر فردی در زندان مشغول کار حرفه‌ای شود و قراردادی با شرکتی ببندد، می‌تواند از محل درآمد خود حتی برای رد مال استفاده کند. در حال حاضر زندان فشافویه مرکز اشتغال و حرفه‌آموزی است، یعنی زندانی نقاشی کردن در زندان را می‌آموزد و بعد می‌تواند با خروج از زندان در راستای معیشت فعالیت کند.

وی به قوانین دیگر در راستای حمایت از زندانی و خانواده زندانیان اشاره می‌کند و می‌گوید: مطابق ماده ۳۸ قانون مجازات اسلامی اوضاع و احوال خاص مؤثر در ارتکاب جرم، از قبیل رفتار یا گفتار تحریک‌آمیز بزه‌دیده یا وجود انگیزه شرافتمندانه در ارتکاب جرم جزو جهات تخفیف محسوب می‌شود و قانون به آن توجه کرده است. همچنین ندامت، حسن سابقه یا وضع خاص متهم از قبیل کهولت یا بیماری مؤثر است یا در بند دیگری قانون می‌گوید: «کوشش متهم به منظور تخفیف آثار جرم یا اقدام وی برای جبران زیان ناشی از آن در تخفیف مجازات مؤثر است.»

همچنین طبق ماده ۴۰ قانون مجازات اسلامی در جرائم موجب تعزیر درجه ۶ تا ۸ دادگاه می‌تواند پس از احراز مجرمیت متهم با ملاحظه وضعیت فردی، خانوادگی و اجتماعی و سوابق و اوضاع و احوالی که موجب ارتکاب جرم شده است، در صورت وجود برخی شرایط (وجود جهات تخفی، پیش‌بینی اصلاح مرتکب، جبران ضرر و زیان یا برقراری ترتیبات جبران و فقدان سابقه کیفری مؤثر) صدور حکم را به مدت شش ماه تا دو سال به تعویق اندازد.

یکی از نکات جالب توجه و مهم در گفته‌های این قاضی اجرای احکام مبتنی بر این بود که خانواده برخی مجرمان از قضات می‌خواهند مجرم را در زندان نگه دارند یا شدیدترین حکم را برای او جاری سازند تا اثر تربیتی داشته باشد. وی با ذکر مثالی توضیح می‌دهد: مادری به من گفت از دست فرزندم خسته شده و به قانون برای تربیت او پناه آورده‌ام، یعنی گاهی اوقات می‌توان حتی در دایره کمک کردن به خانواده زندانی چنین شرایطی را در نظر گرفت تا فرد جامعه‌پذیر شود و مجدداً به جامعه برگردد.

وی در پایان معتقد است: در خانواده‌ای که فرد در آستانه جامعه‌پذیری است اما فردی از اعضای خانواده در زندان است و مرتکب جرم می‌شود، اثرات نامطلوبی در خانواده ایجاد می‌شود که به چرخه اجتماع برخواهد گشت، لذا اگر در نظام خانوادگی روی ویژگی‌های اخلاقی و تربیتی کار کنیم، خروجی وجود فردی که دارای مجرمیت است، جرم‌پروری مجدد در خانواده نخواهد بود.

> **تقاضای انتقال محکوم به محل سکونت خود، موافقت با ملاقات و مرخصی، تعویق و تعلیق اجرای حکم و استفاده از پابند الکترونیک از جمله ظرفیت‌های قانونی در راستای حمایت از خانواده زندانیان است**

> **اختصاص بخشی از درآمد زندانیان به خانواده آنها موجب پیشگیری از تحقق جرم می‌شود چراکه وقتی درآمد زندان از طرف فرد زندانی به خانواده منتقل می‌شود، بخش زیادی از مشکلات به حداقل می‌رسد و نگرانی‌های معیشتی را برای سایر اعضای خانواده مرتفع خواهد ساخت**

حمایت از زندانی حمایت از خانواده اوست

میثم حسین‌پور / قاضی دادگستری تهران

قاضی دادگستری تهران و دکترای حقوق کیفری معتقد است: حمایت از زندانی، حمایت از خانواده آن فرد است و در کنار حمایت‌های مادی و شغلی شاید بهتر باشد گلریزان‌های خاص صرف خانواده این افراد صورت گیرد و نیازهای خانواده در نبود سرپرست خانواده تأمین شود.

وی می‌گوید: وقتی مجازاتی برای زندانی در نظر گرفته می‌شود، بیشترین مجازات را خانواده زندانی تحمل می‌کنند و به دنبال آن آسیب‌های بعدی را به دنبال دارد. به اعتقاد وی، فردی که از لحاظ مالی خطایی کرده است، وقتی وارد زندان می‌شود باید حداقل به لحاظ معیشت خانواده دغدغه نداشته باشد اما متأسفانه ۹۰ درصد زندان‌های ما را زندانی‌های جرائم خرد مثل سرقت و مواد مخدر تشکیل می‌دهند که وقتی به خانواده این افراد مراجعه می‌شود، به لحاظ معیشت اجتماعی و مالی جزو قشر ضعیف هستند.

این قاضی دادگستری بیان می‌کند: ورود نان‌آور خانواده به زندان که خود به هزاران سختی مشغول فعالیت بوده تا امرار معاش خانواده را بگذراند، وضعیت خانواده را از قبل هم بدتر می‌کند چراکه این خانواده دچار چالشی می‌شوند که مهم‌ترین بخش زندگی یعنی معیشت را درگیر کرده است.

وی می‌گوید: حدود ۱/۵ سال به جرائم داخل زندان رسیدگی می‌کردم که جرائم مختلفی حاصل همین ملاقات خانواده با زندانی رخ می‌داد. به طور مثال زندان‌های ما عمدتاً در حاشیه شهر قرار دارد که تردد خانواده‌ها برای دیدار زندانیان از این افراد بزهکار مشکلاتی خلق می‌کند.

وی درباره اثرات حبس در خانواده و مشکلاتی که برای آنها ایجاد می‌شود، توضیح می‌دهد: ما پرونده داشتیم که خانمی قصد ملاقات با همسرش را داشته و در مسیر رفت و آمد برای تردد تصادف کرده و فوت شده است یا پرونده دیگری که فرد برای ملاقات پدرش رفته و در مسیر رفت و آمد تمام اموال و وسایل او به سرقت رفته است.

وی در پاسخ به این سؤال که آیا زندانی شدن والدین در بزهکاری فرزند خانواده اثرگذار است یا خیر می‌گوید: ما نظریه‌ای داریم به نام تقلید که بچه‌ها از محیط پیرامون خود (خانواده و مدرسه) تقلید می‌کنند، لذا در خصوص جرائم مواد مخدر این موضوع را مشاهده می‌کنیم که پدر معتاد شده و فرزند بعد از اعتیاد به چرخه مواد مخدر برگشته است، هر چند باید گفت اصل ثابتی نیست و بسیار مشاهده شده است افرادی سال‌ها زندان بوده و فرزندان موفقی به جامعه تحویل داده‌اند و حتی جایگاه اجتماعی خوبی دارند.

حسین‌پور با اشاره به اینکه جرم با جرم متفاوت است، به «جوان» می‌گوید: بسیاری از جرائم ناخواسته است و اصلاً افراد سبقه‌ای ندارند؛ موضوعی که شاید برای همه پیش آید، به طور مثال در حال رانندگی هستیم و اتفاقی به فردی می‌زنیم، توان پرداخت دیه نداریم و در نهایت مجبوریم به زندان برویم. ممکن است پشت چراغ قرمز هستیم و عصبی شویم و با یک هل دادن ساده قاتل شویم، لذ اینکه بگوییم خانواده باعث می‌شود به چرخه جرم برمی‌گردند، غلط است اما جامعه‌شناسان معتقدند در حوزه مواد مخدر این چرخه بزهکاری بیشتر رخ خواهد داد.

این استاد حقوق کیفری در پاسخ به سؤالی درباره اثر حمایت از خانواده زندانیان و موضوع پیشگیری از جرم می‌گوید: پیشگیری از جرم متأسفانه فانتزی است و در عمل و کاربرد بی‌اثر بوده چراکه پیشگیری وظیفه‌ای است که تمام ارگان‌ها و سازمان‌ها در قبال آن مسئولند و اینگونه نیست که تمام ارگان‌ها بنشینند و صرفاً منتظر قوه قضائیه باشند.

وی در حوزه پیشگیری از جرم در حیطه اختیارات قوه قضائیه بیان می‌کند: اختصاص بخشی از درآمد زندانیان به خانواده آنها موجب پیشگیری از تحقق جرم می‌شود چراکه وقتی درآمد زندان از طرف فرد زندانی به خانواده منتقل می‌شود، بخش زیادی از مشکلات به حداقل می‌رسد و نگرانی‌های معیشتی را برای سایر اعضای خانواده مرتفع خواهد ساخت. همچنین ترتیب دادن ملاقات زندانیان با خانواده‌ها از طریق ویدئوکنفرانس می‌تواند بخش زیادی از مشکلات آنها را حل کند. موضوع مهم دیگر فراهم کردن تلفن و امکان گفت‌وگو است تا دلایل رفت‌وآمد خانواده به زندان کم و کمتر شود.

به اعتقاد وی حمایت از زندانی تا حد زیادی حمایت از خانواده آنهاست و ایجاد اشتغال برای زندانیان می‌تواند این نقش حمایتی را پررنگ‌تر کند. همچنین فراهم کردن امکاناتی همچون پزشک و تلفن برای زندانی دغدغه خانواده‌ها را به حداقل می‌رساند که این مهم عین حمایت است و در درجه بعدی نهادهایی مثل بهزیستی نیز باید ورود کنند.

این قاضی دادگستری ضمن انتقاد از جای خالی برگزاری گلریزان صرفاً برای خانواده زندانیان توضیح می‌دهد: ما بارها دیده‌ایم که زندانی آزاد شده و به چرخه جرم برگشته است ولی حمایت از خانواده اثرات آن را برای سال‌ها ماندگار می‌کند، لذا باید پویشی برای حمایت از خانواده زندانیان راه‌اندازی شود چراکه اگر رویکرد از خود زندانی به سمت خانواده زندانی برود، اثرات مثبت بیشتری خواهد داشت.

به اعتقاد وی، خانواده زندانیان نیازهای مختلفی دارند که تأمین آن بسیار مهم است.